

УДК 811.163.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-204-6>

МОДЕЛЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО КОНТЕНТУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПІДГОТОВЦІ ЖУРНАЛІСТІВ

MODELING OF UKRAINIAN LANGUAGE EDUCATIONAL CONTENT IN JOURNALIST TRAINING

Нестеренко Т.А.,*orcid.org/0000-0001-8987-4350**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української філології та журналістики**Центральноукраїнського державного університету**імені Володимира Винниченка*

Здобуття журналістської освіти потребує вдосконалення лінгвістичних компетентностей. У статті визначено мету й завдання курсу «Українська мова в журналістській діяльності», представлено навчальну програму з дисципліни «Українська мова в журналістській діяльності» для студентів I курсу спеціальності 061 «Журналістика», розроблену кафедрою української філології та журналістики ЦДУ ім. В. Винниченка. Доведено, що формування фахових компетентностей представників засобів масової комунікації пов'язане з інтеграцією знань із сучасної української літературної мови та навичок практичної стилістики й культури українського мовлення.

Курс «Українська мова в журналістській діяльності» посідає важливе місце в освіті майбутніх журналістів. Головна мета «Української мови в журналістській діяльності» як навчальної дисципліни – актуалізувати теоретичні знання студентів з усіх розділів сучасної української мови, виробити навички практичної стилістики та культури українського мовлення, удосконалити мовну й мовленнєву підготовку майбутніх журналістів.

Програма курсу містить три змістові модулі: фонетичні й орфоепічні норми сучасної української мови; лексична вправність сучасного журналіста; словотвір та морфологія; синтаксис: дотримання синтаксичних норм у професійному мовленні журналістів.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен знати основний теоретичний апарат фонетики, лексикології, морфології та синтаксису; комунікативні ознаки культури мовлення; стилі та норми сучасної української літературної мови. Студент повинен уміти користуватися багатим лексичним і фразеологічним фондом української мови; працювати зі словниками різних типів, будувати своє мовлення з дотриманням чинних правил словотворення, словозміни, усталених норм побудови словосполучень і речень.

Ключові слова: журналістика, освіта журналіста, навчальний контент, навчальна програма, українська мова в журналістській діяльності, сучасна українська літературна мова, культура мови, практична стилістика.

Acquiring journalistic education requires improvement of linguistic competences. The article defines the purpose and objectives of the course «Ukrainian language in journalistic practice», presents the curriculum for the discipline «Ukrainian language in journalistic practice» for students of the 1st year of the specialty 061 «Journalism», developed by the Department of Ukrainian Philology and Journalism of V. Vynnychenko State University. The article proves that the formation of professional competences among representatives of mass communications is connected to the integration of knowledge of modern Ukrainian literary language and skills of practical stylistics and culture of Ukrainian speech.

The course «Ukrainian language in journalistic practice» occupies an important place in the education of future journalists. The main goal of the «Ukrainian language in journalistic practice» as an educational discipline is to update students' theoretical knowledge of all sections of the modern Ukrainian language, to develop skills in practical stylistics and culture of Ukrainian speech, to improve language and speech training of future journalists.

The course program contains three content modules: phonetic and orthoepic norms of the modern Ukrainian language; lexical skill of a modern journalist; word formation and morphology; syntax: compliance with syntactic norms in the professional speech of journalists.

As a result of studying the discipline, the student should know the basic theoretical apparatus of phonetics, lexicology, morphology and syntax; communicative features of speech culture; styles and norms of modern

Ukrainian literary language. The student must be able to use the rich lexical and phraseological fund of the Ukrainian language; to work with dictionaries of various types, to build one's speech in compliance with the current rules of word formation, word change, established norms for building phrases and sentences.

Key words: journalism, journalist education, educational content, curriculum, Ukrainian language in journalistic practice, modern Ukrainian literary language, language culture, practical stylistics.

Постановка проблеми. Професійна діяльність журналістів в Україні передбачає вільне володіння мовою. Відповідно до статей 24 та 25 Закону про забезпечення функціонування української мови як державної, телерадіоорганізації здійснюють мовлення державною мовою, так само друковані засоби масової інформації в Україні видаються державною мовою [1].

Якісна журналістська освіта передбачає здобуття філологічних знань і вмій. Удосконалення мовної й мовленнєвої підготовки майбутніх журналістів не повинне обмежуватися актуалізацією знань орфографічних чи пунктуаційних норм, які формує «Практикум з українського правопису»; не можуть вони лежати й у суто теоретичній площині, обмеженій змістом курсу «Сучасна українська літературна мова». Формування фахових компетентностей представників засобів масової комунікації пов'язане зі знанням сучасної української літературної мови та виробленням навичок практичної стилістики й культури українського мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Культуру мови та мовлення досліджували Т. Гриценко, С. Єрмоленко, В. Русанівський, О. Сербенська та ін. Питаннями стилістики займалися українські вчені Н. Бабич, П. Дудик, А. Капелюшний, Л. Мацько, О. Пономарів та ін. Автори наукових праць орієнтують читача на вибір правильного слововживання, засвоєння норм сучасної української літературної мови, порушують проблеми культури мови, визначають стилістичний потенціал одиниць різних мовних рівнів.

Постановка завдання. З одного боку, мова для сучасного журналіста має прикладний характер, бо є інструментом професійної діяльності. З іншого боку, журналіст повинен отримати якісну теоретичну лінгвістичну підготовку, оскільки засобами мови представник цієї професії організовує масові комунікації, порушуючи суспільно важливі проблеми й проєктуючи свою діяльність на величезну аудиторію, яка звикла сприймати його мовлення за орієнтир та взірць для наслідування. З огляду на це, важливе місце в освіті майбутніх журналістів посідає курс «Українська мова в журналістській діяльності», що поєднує зміст дисциплін «Сучасна українська літературна мова», «Культура української мови» та «Практична стилістика української мови».

Курс «Українська мова в журналістській діяльності» має певну тяглість у Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка. У роботі зі студентами апробовано навчальні посібники О. Крижанівської «Українська мова для майбутніх журналістів (фонетика, графіка, орфоепія, лексикологія, граматики)» (Кіровоград, 2016) та Т. Нестеренко «Українська мова в журналістській діяльності (фонетика, орфоепія, лексикологія, фразеологія)» (Кропивницький, 2018) [3; 4]. На часі презентація оновленої програми курсу «Українська мова в журналістській діяльності».

У статті маємо на меті презентувати навчальну програму з дисципліни «Українська мова в журналістській діяльності» для студентів I курсу спеціальності 061 »Журналістика», розроблену кафедрою української філології та журналістики (упорядник доц. Т. Нестеренко).

Виклад основного матеріалу. Фаховість журналіста не останньою чергою визначає правильність мовлення. За висловом П. Дудика, «тільки широкий розвиток мови, багатство її лексики і фразеології, точність фонетичних і граматичних форм мови, усталеність усіх мовних норм забезпечують належний рівень мовленнєвої правильності і, отже, культури кожного, хто послуговується певною мовою. Найвищий рівень користування мовою – це досконала стилістика мови, її найширший вияв у кожному індивідуальному мовленні» [2]. Протягом усього часу навчання в школі майбутні журналісти оволодівали лексичними, граматичними, стилістичними нормами, тобто формували навички неусвідомленого вживання різнорівневих оди-

ниць української мови. Здобуття журналістської освіти потребує вдосконалення лінгвістичних компетентностей, бо мова є інструментом професійної діяльності представників мас-медіа.

Яке ж місце посідає курс «Українська мова в журналістській діяльності» в освіті майбутніх журналістів? Головна мета «Української мови в журналістській діяльності» як навчальної дисципліни – актуалізувати теоретичні знання студентів з усіх розділів сучасної української мови, виробити навички практичної стилістики та культури українського мовлення, удосконалити мовну й мовленнєву підготовку майбутніх журналістів.

Серед теоретичних завдань курсу – по-перше, ознайомити студентів із найновішими досягненнями вітчизняної науки про мову, практичної стилістики та культури мовлення; по-друге, сформувати системне уявлення про сучасну українську літературну мову шляхом засвоєння теоретичних положень із фонетики, фонології, лексикології, фразеології, лексикографії, морфології, синтаксису; по-третє, допомогти студентам оволодіти нормами сучасної української літературної мови, технікою усного й писемного мовлення, навчити правильно, точно і логічно будувати висловлення, сприяти оволодінню засобами образності та емоційності.

Практичними завданнями курсу є такі:

1) навчити студентів правильно розуміти мовні явища, використовувати фонетичні, лексичні й граматичні засоби мови залежно від змісту тексту, його колориту, жанрової спрямованості, комунікативних завдань тощо;

2) удосконалити рівень культури мовлення майбутніх журналістів.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати основний теоретичний апарат фонетики, лексикології, морфології та синтаксису; комунікативні ознаки культури мовлення; стилі та норми сучасної української літературної мови. Студент повинен уміти користуватися багатим лексичним і фразеологічним фондом української мови; працювати зі словниками різних типів, будувати своє мовлення з дотриманням чинних правил словотворення, словозміни, усталених норм побудови словосполучень і речень.

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Фонетичні й орфоепічні норми сучасної української мови

Культура мовлення як базова наукова галузь для української мови в журналістській діяльності. Норми сучасної української літературної мови. Культура мови і культура мовлення в професійній діяльності журналіста. Основні ознаки культури мовлення. Літературна мова. Нормативність як одна з головних ознак сучасної української літературної мови. Норма і правило.

Фонетика і фонологія. Класифікація голосних і приголосних фонем української мови. Фонетичні норми, що виявляються в підсистемі голосних і приголосних. Фонетика як наука про звуки мови. Фонетика і фонологія. Звук і фонема. Особливості артикуляції голосних та деяких приголосних звуків української мови. Фонетичні помилки. Загальна характеристика фонологічної системи української мови. Класифікація голосних і приголосних фонем. Позиційні варіанти голосних фонем. Фонологічні помилки. Чергування голосних (найдавніші чергування голосних; чергування /o/, /e/ з нульовою фонемою; чергування /o/, /e/ з /i/; чергування /o/ з /e/ після шиплячих та /j/. Чергування приголосних (тричленні чергування /к/–/ч/–/ц'/; /г/–/ж/–/з'/; /х/–/ш/–/с'/; чергування в дієслівних формах /к/–/ч/; /г/–/ж/; /х/–/ш/; /д/–/дж/; /т/–/ч/; /з/–/ж/, /с/–/ш/).

Орфоепічні норми сучасної української літературної мови. Важливість дотримання орфоепічних норм в усному мовленні представників мас-медіа. Орфоепія як розділ мовознавства. Поняття про орфоепічні норми. Формування суспільних орфоепічних норм та особистісних орфоепічних вправностей. Роль дотримання орфоепічних норм у роботі журналіста. Основні норми вимови: голосних, приголосних, груп приголосних. Порушення орфоепічних мовних норм та їх наслідки.

Акцентуаційні норми сучасної української літературної мови. Загальна характеристика українського наголосу. Складні випадки наголошування іменників, прикметників, числівни-

ків, займенників, дієслів, прислівників. Формування акцентологічної грамотності майбутніх журналістів.

Просодичні засоби української мови. Партитура. Інтонація. Її складники (фразовий наголос, його місце в передачі змісту; паузи; ритміка; мелодика; тембр; темп). Розділові знаки й інтонація. Партитура як засіб увиразнення тексту, призначеного для озвучення.

Змістовий модуль 2. Лексична вправність сучасного журналіста

Лексика. Словникове багатство й різноманітність мовлення. Лексикологія як розділ мовознавства. Групи слів за значенням. Лексичні норми. Усна та писемна форми літературної мови, їхні ознаки на лексичному рівні. Лінгвістичне розуміння багатства й різноманітності мовлення. Однозначні та багатозначні слова. Особливості функціонування багатозначних слів. Синонімічне багатство української мови. Місце й функції синонімів у тексті. Текстова виразність антонімів, омонімів, паронімів. Типові помилки їх уживання. Огляд тлумачних словників.

Лексика української мови з погляду походження та сфер уживання. Лексичний склад української мови за походженням. Значеннєві групи іншомовних слів. Вимоги культури мови щодо іншомовних слів. Типові помилки їх уживання. Лексика загальнонародна та вузького вжитку. Групи слів обмеженого використання (професіоналізми, терміни; діалектизми; просторічна лексика; жаргонізми; застарілі слова та неологізми) та норми їх уживання в журналістській практиці. Стилїстичні функції емоційно насажених слів. Лексична вправність сучасного журналіста.

Фразеологія. Предмет фразеології. Поняття фразеологічної одиниці. Класифікація фразеологізмів, їх лексико-граматичні зміни. Експресивно-стилїстичні властивості фразеологізмів. Джерела виникнення фразеологізмів.

Фразеологічні словники.

Змістовий модуль 3. Словотвір. Морфологія

Словотвірні норми у фаховому мовленні журналіста. Граматичні норми. Дотримання граматичних норм як запорука. Важливість дотримання словотвірних норм у мовленні журналіста. Найтиповіші асимілятивні словотвірні моделі в українській мові. Словотвірна модель на -щик, -чик. Віддієслівні іменники словотвірного типу -енн-я, -анн-я. Дієслівний словотвірний тип -ирува-. Суфікси на позначення етронімів. Прикметникова модель на -очн-. Інтерферентний прикметниковий формант -ейський. Префіксальні похідні.

Морфологія. Граматичні ознаки іменника. Морфологія як вчення про частини мови. Морфологічні норми. Недоліки журналістського тексту, зумовлені порушенням морфологічних норм. Іменник у системі частин мови. ЛГК іменників. Насиченість публіцистичних текстів абстрактними іменниками. Роль власних назв у мовленні журналістів. Граматичні категорії іменника. Категорії роду та числа. Запобігання помилок у визначенні роду окремих іменників. Фемінативи як засіб дотримання гендерного балансу в мас-медіа. Категорія відмінка іменників. Функції відмінків.

Нормативне вживання відмінкових закінчень іменників. Система відмінювання іменників сучасної української літературної мови. Поділ іменників на відміни та групи. Труднощі відмінювання іменників I відміни. Чергування г-з', к-ц', х-с' у давальному й місцевому відмінках іменників з основою на задньоязиковий. Вибір флексії орудного відмінка залежно від групи іменника I відміни. Омонімія форм родового та називного відмінка множини деяких іменників та спричинені нею труднощі сприймання тексту. Флексії іменників родового відмінка множини. Добір нормативних варіантів закінчень іменників II відміни. Флексії -а(-я), -у(-ю) у родовому відмінку однини іменників чоловічого роду. Стилїстичні можливості паралельних форм давального відмінка однини на -ові(-еві) та -у(-ю). Проблема вибору флексії місцевого відмінка однини як причина порушення морфологічної норми. Труднощі вибору флексії родового відмінка множини. Особливості творення та вживання форм іменників III відміни. Повернення споконвічної флексії -и в родовому відмінку однини: фіксація граматичної норми

в Новому українському правописі. Особливості правопису форм орудного відмінка однини. Специфіка іменників IV відміни. Кличний відмінок як одна з відмітних рис української мови. Відмінкові закінчення іменників кличного відмінка. Відмінювання множинних іменників. Зауваги до правопису та відмінювання власних географічних назв. Творення та відмінювання прізвищ та імен по батькові.

Прикметник. Нормативне вживання прикметників у мовленні журналістів. Прикметник, його морфологічні ознаки. Стилістичні функції повних та коротких, стягнених і нестягнених форм прикметників. Розряди прикметників – якісні, відносні та присвійні. Особливості творення присвійних прикметників. Ступені порівняння якісних прикметників. Типові помилки в ступенюванні прикметників. Особливості відмінювання прикметників твердої і м'якої груп та прикметників з основою на -лиций. Стилістичний потенціал різних груп прикметників у журналістському дискурсі.

Займенник. Місце займенника в морфологічній системі. Співвідношення займенників з іншими частинами мови. Розряди займенників за значенням. Морфологічні ознаки займенників різних розрядів. Стилістичні функції займенників.

Числівник. Нормативне вживання числівників. Значення числівника. Граматичні ознаки кількісних та порядкових числівників. Відмінювання числівників. Правильне вживання відмінкових форм числівників. Зв'язок числівника з іменником. Стилетворча функція числівника. Позначення числової інформації на письмі. Уживання формул на позначення часу в мовленні журналіста.

Дієслово. Особливості вживання дієслівних форм у різних стилях мовлення. Значення дієслова частин мови. Система дієслівних форм. Дієвідмінювані форми дієслова, їхні граматичні ознаки. Категорія способу та часу дієслова. Дійсний спосіб. Творення та вживання дієслів теперішнього, минулого, майбутнього часу. Переносне вживання часових форм. Умовний спосіб. Наказовий спосіб, його стилістичний потенціал. Категорія особи, роду й числа дієслова. Дієвідмінювання дієслів. Нормативне вживання особових закінчень дієслів I та II дієвідміни. Уникнення помилок у творенні та вживанні форм наказового способу. Стилістичний потенціал безособових дієслів. Неособові дієслівні форми. Інфінітив як початкова форма дієслова, його морфологічні ознаки, синтаксична роль. Стилістичні можливості інфінітива. Дієприкметник: поєднання дієслівних і прикметникових ознак. Розрізнення прикметників і дієприкметників. Творення активних дієприкметників теперішнього часу на -уч(ий), -ач(ий). Звуження сфери їх уживання в сучасній українській літературній мові. Активні дієприкметники минулого часу на -л(ий): особливості творення та структури. Неприпустимість уживання форм на -ш(ий), -вш(ий). Пасивні дієприкметники минулого часу на -н(ий), -т(ий), -ен(ий): особливості вибору суфікса; експансія у сучасній українській літературній мові. Дієприслівник. Творення та вживання дієприслівників недоконаного виду на -учи, -ачи та доконаного виду на -ши, -вши. Стилістичний потенціал безособових форм на -но, -то.

Прислівник. Використання прислівників для увиразнення мовлення. Морфологічні особливості прислівника в сучасній українській літературній мові. Розряди прислівників за значенням. Морфологічний склад прислівників. Стилістичне вживання прислівників.

Службові слова. Вигук. Службові слова як особливий морфологічний клас. Прийменник: функції, склад, структура, стилістичне вживання. Синонімія прийменникових конструкцій. Труднощі вживання прийменників та спричинені ними порушення граматичних норм. Сполучники сурядні й підрядні, окреслення їхньої ролі в стилістичному синтаксисі. Частки: класифікація, особлива стилістична роль у реченні. Інтер'єктиви як стилістична категорія.

Модуль 4. Синтаксис. Дотримання синтаксичних норм у професійному мовленні журналістів

Синтаксис як розділ граматики. Одиниці синтаксису. Синтаксичні норми сучасної української літературної мови. Синтаксис як розділ мовознавства. Роль синтаксичних норм у правильній побудові речення-висловлювання. Сильові одиниці синтаксису. Синтаксичні одиниці. Словосполучення. Запобігання порушенню синтаксичних норм на рівні словосполучення. Синонімія словосполучень і слів. Класифікація речень (за метою висловлювання;

за інтонаційно-експресивним забарвленням; за будовою; за складом граматичної основи: за наявністю/відсутністю другорядних членів; за наявністю/відсутністю необхідних членів; за наявністю/відсутністю ускладнювачів). Синтаксис усного мовлення журналіста. Необхідність дотримання особливостей синтаксису усного тексту.

Просте неускладнене речення. Просте речення. Стилiстичне навантаження простих речень. Головні члени речення, особливості їх вираження. Координація форм підмета і присудка. Роль другорядних членів речення. Односкладні речення (означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, номінативні). Стилiстичні можливості різних видів односкладних речень. Синонімія односкладних і двоскладних речень. Повні і неповні речення. Стилiстичне навантаження неповних речень.

Слова-речення. Особливості використання парцельованих конструкцій.

Просте ускладнене речення. Речення з однорідними членами. Правила вживання однорідних членів речення як засіб убезпечення від змістових, граматичних і стилістичних помилок. Речення з відокремленими членами, їх стилістичний потенціал. Відокремлені додатки. Відокремлені означення. Правильна побудова речень з відокремленими означеннями, вираженими дієприкметниковими зворотами. Відокремлені прикладки. Відокремлені обставини. Правильна побудова речень із відокремленими обставинами, вираженими дієприслівниковими зворотами. Речення, ускладнені звертаннями. Вокативи. Стилiстичні функції звертань у мові мас-медіа. Вставні, групи за значенням, стилістична роль. Вставлені конструкції як засіб супровідної інформації.

Синтаксис складного речення. Складне речення як синтаксична категорія. Класифікація складних речень. Складносурядне речення. Значеннєва виразність складносурядних речень. Складнопірядне речення. Типові помилки в побудові складнопірядних речень. Синонімія складнопірядних і простих речень, зокрема простих речень із дієприкметниковими і дієприслівниковими зворотами. Безсполучникові складні речення. Синонімія до простих і складних сполучникових. Складне синтаксичне ціле як синтаксична одиниця вищого порядку. Стилiстичні засоби синтаксису складного речення.

Чуже мовлення і способи його передачі. Уживання прямої і непрямой мови як характерна риса професійного мовлення журналіста. Слова автора і власне пряма мова. Непряма мова. Помилки в оформленні невластивої прямої мови. Інші способи передачі чужого мовлення (безпосереднє включення, цитування, вільна пряма мова). Синонімія різних способів передачі чужого мовлення. Діалог, полілог, монолог, їх оформлення.

Стилiстичні засоби синтаксису (риторичне питання, риторичне звертання, градація, парцеляція, обрив тощо).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, важливою ознакою фаховості журналістів є зразкове мовлення як складник мовної й риторичної компетентності, який впливає на здатність правильно організувати спілкування, доносити інформацію та переконувати. Курс «Українська мова в журналістській діяльності» актуалізує теоретичні знання студентів з усіх розділів сучасної української мови, виробляє навички практичної стилістики та культури українського мовлення, удосконалює мовну й мовленнєву підготовку майбутніх журналістів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дудик П.С. Стилiстика української мови : навчальний посiбник. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=5607> (дата звернення: 11.02.2023).
2. Закон про забезпечення функціонування української мови як державної. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 11.02.2023).
3. Крижанівська О. Українська мова для майбутніх журналістів (фонетика, графіка, орфоепія, лексикологія, граматики) : навчальний посiбник. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. 108 с.
4. Нестеренко Т.А. Українська мова в журналістській діяльності (фонетика, орфоепія, лексикологія, фразеологія) : навчальний посiбник. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018. 120 с.